

DESIGN VERSUS UŽITNÉ VLASTNOSTI RODINNÉHO DOMU

„*Design: ... celkové tvarování výrobku, jež v užitém um. a prům. výtvarnictví vychází... z účelové funkce a směřuje k estetickému utváření životního prostředí.*“

Malá československá encyklopedie, Academia, 1984

„*Design: ... celkové tvarování výrobku, vycházející z účelové funkce a estetického dojmu.*“

Slovník cizích slov, Academia, 1998

Je dobré si ujasnit věci hned na začátku. Mraky konfliktů, mlhy nedorozumění či opary podivení, které tak často halívají náš každodenní horizont, vznikají někdy z pouhé počáteční nedohody o smyslu slov a jejich svévolného či významově posunutého použití. *Dyzajnem* se dnes myslí kdeco: od kresby na dolní straně snowboardu po způsob sestřihu ochlupení intimních partií (sic !), od výstřední grafiky na pouzdře mobilního telefonu po kormutlivé zhovadilosti sprejerských nevychovanců na vagónech metra. Když sochař a provokatér David Černý před časem natřel smíchovský tank narůžovo, označil to kterýsi parlamentní politik dokonce za *nepřiměřený dyzajn*.

Nuže, nic z toho design *není*. Úvodní definice jasně dokládají, že designem (či designováním) rozumíme harmonizaci *užitných vlastností s výtvarnou podobou*, či jinak řečeno *funkce výrobku* (třeba zábradlí v našem rodinném domě) *s jeho formou*. Dobrý design tedy nemůže pomíjet jedno na úkor druhého. Hloupé slečně nedodá valné přitažlivosti ani „sebešmrncovnější“ mejkap (i když: jak kdy, že) a naopak - i naprosto skvělý výrobek dovede jeho výtvarnické zpracování, ba někdy i jen odbytá ambaláž komerčně zničit. Z toho důvodu si tedy nemohu myslet, že dobrý design stojí v nějaké opozici k užitným vlastnostem rodinného domu, jak by mohl implikovat název dnešního článku. A to ani v té nejpřekvapivější či nejvyhrocenější podobě, ať už si pod tím laskavý čtenář vybaví cokoli.

O zadání p. šéfredaktora se ale nediskutuje... Už to mám: to, co často stojí proti užitným vlastnostem domu nebývá design sám o sobě, ale spíše výtvarná či architektonická manýra, svévole, exhibice, libůstka či výstřednost, která vede k úmyslnému či bezděčnému přehlížení nutné harmonie funkce a její formy. Spěchám poznamenat, že architekt může tohohle koření sem tam použít, přijde-li mu výsledná *kakofonie* jako žádoucí výsledek, vnášející do architektonické situace třeba prvky neotřelosti, napětí, zdánlivé nahodilosti, dynamiky, překvapení apod. „*Čistá krása a čistá funkce se totiž mohou stát*

nesnesitelné a agresivní. Požirají všechno lidské.“, napsal ve své knize Tržiště estetiky Dušan Šindelář. Je tu ale třeba třimat otěže pevně v rukou a „nepřepeřit toho vepře“.

Kde a s jakými konkrétními projevy takového tvůrčího přístupu se na stavbě rodinného domku můžeme potkat nejspíše? Pojdme si popsat alespoň některé, neboť předem je třeba říci, že snad žádný z prvků, tvořících dům, nelze z tohoto počtu vyřadit.

Tak třeba okno. Historie architektury mi někdy připadá jak historie boje o okno - až do 20. století. Mezi malými okénky románské stavby se zdmi tlustými jak stehna věstonické Venuše a funkcionalistickým pásovým oknem, které nadšený Le Corbusier popsal ve svých pěti bodech nové architektury - jedno vítězství za druhým. Okna dokonaleji osvětlila obytné místnosti včetně bočních stěn, které se staly reflexními plochami. Funkcionalisté se pyšili, že „*odpadá únava zrakových nervů, povstávající u tradičních oken ze střídání světlých a tmavých polí*“. Dobrá, tohle nadšení do velké míry chápu, ba sdílím. Když ale bylo díky oddělení fasády od nosného skeletu budovy dosaženo možného protažení okna kolem celého domu, zbylo jediné: zrušit poprsník, parapet, prosklít stěnu od podlahy ke stropu a pustit dovnitř ještě více světla. A kdo viděl na kdysi slavné fotografii ze 40. let rodinný dům famózního rakouského architekta Richarda Neutra, žijícího v USA, asi nemůže jen tak zapomenout na další možnou fázi - prosklenou (alespoň částečně) střechu: krychle s pěti stěnami ze skla. Uprostřed seděl Neutra se svou manželkou (?), zřejmě zabráněni do diskuse o prolínání vnějšího a vnitřního prostoru: dva varani v teráriu zoologické zahrady. Výtvarně dokonalý exponát, prvotřídní performance! Užité kvalita takového domu je ovšem velmi sporná (ohromná spotřeba energie na klimatizaci) a pro mnohé by takové prostředí bylo krajně nepříjemné, stresující či dokonce neslučitelné se životem. (Co všechno musí leckdy architekt vytrpět, aby vstoupil do dějin oboru..!).

Ještě jednou Dušan Šindelář: „*Krajní funkcionalismus vedl k afunkčnosti, neboť byl v rozporu s přirozeností. Kde ji nezapomněl vyjadřovat, docílil ovšem výsledků neobyčejně kladných a pro vývoj architektury důležitých.*“ (Tržiště estetiky, Praha, 1969). A reakce? Návrat k svislým oknům, dnes někdy přímo štěrbinovým. Také ovšem další vývoj skleněné krychle: ta se zavěsí kolem malého betonového jádra, takže prosklené mohou být i velké části podlah. Neutra měl v krychli alespoň betonovou kóji uprostřed, kde byla ložnice a sociální zařízení: to dnes už také odpadlo a vana se v některých současných, zvláště německých realizacích, ocitá přímo „na place“...

Druhá ilustrace: *schodiště*. Ergonomická věda (věda, zkoumající interakce mezi člověkem a technickými systémy) i zdravý rozum a

lidská zkušenost dávno disponují jasnými údaji o vhodných rozměrech a tvarech stupňů i ramen, výšce zábradlí, rozměrech podest, formách madla, materiálu nášlapných ploch. Jenže schodiště je také výtvarně vzrušující úloha, často jediný prvek v domě, který je šikmý. Schytává proto nápory opravdu nelítostné invence architektů. Na překonání dnešní průměrné konstrukční výšky podlaží potřebuje projektant obvyklých 18 až 20 výškových stupňů. Jsem si jist, že pro celou řadu lidí penzijního věku to je *na jeden záťah* výkon srovnatelný s výstupem šerpy ze základního tábora na vrchol K2 s kyslíkovými bombami, výtiskem ústavy EU a ještě krabicí doutníků pro svého bruselského sáhíba. Podesta by se hodila, takový mezitábor k nabrání sil. Totéž si říkám, kdykoli padám ze schodů, kozelce metaje: podesta by se *sakra* hodila ! O pár zbytečně zlomených obratlů navíc, jak se architekt rozhodne ji z výtvarných důvodů vynechat ! Když ale ona přímá diagonála schodišťového ramene v prostoru vypadá tak neodolatelně, že...

Nedávno si zřídil jeden můj přítel ve vlastním domě dokonce kovové (nerez + sklo) mlynářské schodiště s lichoběžníkovými stupni, velmi *dyzajnové*, jak říká. Myslím, že ho to časem donutí vynechávat oblíbenou dvojku veltlítku před usnutím: drobné zakolísání a může skončit nejen jeho pout' do postele, ale pravděpodobně i jeho pout' pozemská. Schody prý to jsou skvělé, jen na ně vždycky odshora musíte vkročit nejprve pravou, pak levou - a spletete to věru jen jednou !

Kapitolou, ve které se děj posouvá opravdu opřekot, je *zábradlí*. Logický tvar madla, které je tu přece proto, aby jej člověk mohl uchopit do dlaně a tak se opřít, jakoby už nezajímal takřka nikoho. Jak provazochodec bez záchranné sítě si připadá každý, kdo šel po schodišti bez zábradlí. To už jednoznačně mění domácí papučovou selanku v adrenalinový sport! Je v tom určitě kus geniality: zábradlí skoro vždycky schodiště esteticky komplikuje, znesnadňuje, jeden si s ním často neví rady... proto - pryč s ním ! (Připadá mi to, jako když v 19. stol. někdo poprvé z příliš těsného a v pase přiléhavého staromódního redingotu šikmo ustříhl šosy - a byl tu žaket. Schodiště bez „šosů“ je ovšem v kultuře bydlení jistě větší provokací než žaket v protokolu oblékání).

Nebo taková *střecha*. Očista funkce, kterou přinesl Le Corbusier svou plochou střechou, byla podle mého natolik chtěná, záměrná a vytvářející vlastní výtvarný výraz, že už tak úplně nejde mluvit o motivaci vlastní potřebou, funkcí, jako spíše o diktát nové estetiky. Šikmá střecha, sedlová, valbová či pultová, krytá navíc vzájemně se překrývajícími menšími deskami z nejrůznějších materiálů (pálená keramika, dřevo, kámen, beton atd.) mi přijde jako logičtější, přirozenější a v tehdejší materiálové situaci jistě i funkčnější řešení

problému deště. Plochá střecha je v našich klimatických podmínkách pyšnou výzvou s komplikovanějším a pomalejším odvodem vody i sněhu, šikmá střecha přece sráží úder deště bokem jak středověký válečník svým štítem sekeru nepřítele. Ne že bych měl něco proti plochým střechám: jejich užívání v dnešní materiálové situaci považuji za plně oprávněné a důvodné, jen je nemohu vydávat za formálně funkčnější řešení problému, jak to desítky let činí (poněkud nepřemýšlivě a setrvačně) moderní architektura.

Co jsme ještě neomrkli v naší dnešní procházce ? Třeba *nábytkové zařízení a vybavení domácnosti*. Tady je vhodné uvést, že tu obětování funkčnosti, užitných vlastností, může mít dvojí podobu. První z nich bychom objevili třeba v interiérech barokových, kdy se zdobilo a dekorovalo kde co tak vehementně, že pod nánosem stylových vyřezávek a efektních klamů všeho druhu funkce někdy doslova „scházela na úbytě“: hlava pod parukou nesnesitelně svědila, vaše sousedka páchla a pro atlanty, kteří nesli stolní desku ve tvaru jednadvacetilisté růže, jste si nemohl jaksepatří natáhnout nohy. S něčím takovým se ovšem dnes už nepotkáte, lidé se (většinou) myjí a nohy od stolu hodně zeštíhly.

Druhý způsob obětování funkčnosti spočívá v opačném principu, totiž v redukci. Když Michal Brix kdysi snížil počet nohou u klasické thonetky a vytvořil pozoruhodnou trojnohou židli, bylo to v přirozeném řádu věci: rovina je dána třemi, nikoli čtyřmi body a stabilita tří nohou je zaručená i na podkladu velmi nerovném, židle se nemůže viklat. Vynechání klasického opěradla u křesla, resp. jeho náhrada jakýmsi kubickým blokem z molitanu, je však už jasnou úlitbou výtvarnické vizi - na úkor funkce. Totéž mne vždycky napadne nad skleněným jídelním stolem, kde se dá stolovat jen s akustickými projevy, připomínajícími nádražní bufet.

A ještě jedna zmínka nakonec: *kontext stavby*. Snad trochu překvapivé, ale budeme-li prostředí našich domovů chápat jako svého druhu užitnou vlastnost a kvalitu, pak i tady musíme za určitých okolností připustit, že nový dům do tohoto prostředí musí respektovat jeho ducha, i kdyby byl tento duch vytvářen stavbami architektonicky mnohem pitomějšími než on sám. Tohle zvláště vynikne na malých parcelách dnešních obytných satelitů: 800 m² nemůže prostě dát rozumnou příležitost pro odstup, faktický, měřitelný v metrech, tím méně pro odstup filosofický. Náš dům, který by jinde, ve vhodnějších souvislostech velké parcely, přinesl architektonickou kvalitu zcela nepochybnou, se může v ringu s podprůměrnými projevy pokleslého stavitelského ducha ve svém bezprostředním okolí úplně vyčerpat. Všichni pak desítky let vnímají jen ten smutný klinč nesmířitelného

zápasu, zatímco jinde bychom museli zaznamenat vítězství k.o. hned v prvním kole.

Budme ostražití. Architektura není efemérní haute couture, vždyť v ní musíme bydlet, a vilová čtvrť není módní přehlídka. I když nějaký ten „ulítlý“ klobouček či šikézni pléd sem jistě patří.

Ing. arch. Jan Rampich